

QUEER OLMAYAN BİR FEMİNİZMİN İMKÂNSIZLIĞI ÜZERİNE

Naz HİDİR

Kaos GL dergisinin Eylül-Ekim 2014 tarihli 20. yıl özel sayısına yazdı.

<https://kaosgl.org/haber/queer-olmayan-bir-feminizmin-imbkansizligi-uzerine>

Postyapısalcılık, psikanaliz ve feminist teoriyi felsefî düzlemde bir araya getiren Judith Butler, toplumsal cinsiyet tartışmalarının dayandığı tüm ikili karşıtlıkları *beden, cinsiyet, söylemsellik, olumsuzluk ve performatiflik* gibi anahtar kavramlar etrafında aşındırarak, feminist siyasetin yeni biçimlerinin öncülerinden olmuştur (Çaylı, 2010: 16). Dahası Butler, *queer* kuramın öncü isimlerinden kabul edilmiştir. Ancak Butler yine de kendisini queer kuramcı ve gey- lezbiyen çalışmaları kuramcısından önce ‘feminist kuramcı’ olarak tanımlamaktadır. Öte yandan Butler’ın genel olarak ‘queer’ kelimesini kullanmaması, kendisini hem feminist hem queer olarak tanımlıyor olması; onun queer bakışa sahip olmadığını, LGBTİ bireyleri kastetmediğini ve haliyle feminist kuramını buradan kurmadığını gösteriyor olamaz. Bu noktada Butler’ın neden queer kavramını sıklıkla kullanmadığının izini sürmek yerinde olacaktır. Bunun yanıtı belki de Butler’ın iktidarın karşısında özne ölümünü ya da öznesizliği önermiyor olmasında saklıdır. Çünkü Butler, kimliksizliği değil; kimlikleri yapısöküme uğratmayı önermektedir. Bu özneyi yeniden anlamlandırmadır; özneye bir veda değil. Butler’ın öznelerin iktidarın atfettiği kimliklerin altını oymak ve bu yolla iktidara, iktidarın diliyle seslenme üzerine olan önerisi, kavramları kullanmaya devam etmeye rağmen öznellik biçimlerinin yeniden inşasını içerir. Bu, bir yanıyla queer kuramın feminist kuramla özdeşleştiği önermelerindendir. Onun feminist kuramının önerdiği yerden bakıldığında aslında Butler’ın feminist yaklaşımının ‘queer olmayan bir feminizmin imkânsızlığına’^[1] işaret ettiği açıkça görülmektedir. Bu yazıda Butler’ın feminizmi ve queer kuramın birleşen yerlerinin izi sürülecek olmakla birlikte, ‘queer olmayan bir feminizmin imkânsızlığı’ argümanı tartışılacaktır. Başka bir ifadeyle Butler izinde feminizm ve queer yoldaşlığının kuramsal dayanakları sorgulanacaktır. Bu tartışma yürütülürken, queer ile Butlercı bağlamda feminizm yaklaşımının özdeşliği vurgusu yapılacaktır. Bu amaçla Butler’ın özne, kimlik, iktidar, performatiflik, tabiiyet ve temsil kavramları etrafında geliştirdiği tartışmalar irdelenecektir.

“Cinsiyet Belası”

Butler’ın şimdiye kadarki en etkili çalışması *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*(2010) (*Gender Trouble: Feminism and The Subversion of Identity, 1990*) ne toplumsal cinsiyetin ne de cinsiyetin, insan kimliğinin doğal kategorileri olduğunu savunan güçlü bir tez ortaya koyar (Hitchcock, 2013: 159). Butler, *Cinsiyet Belası*’nın *Önsöz*’ünde “1989 yılında bu kitabı yazarken asıl derdinin feminist edebiyat kuramında çok yaygın olan heteroseksüel varsayımı eleştirme ve toplumsal cinsiyetin sınırlarına ve yerleşmiş standartlara uygunluğuna dair bir takım sorulara dayanan, toplumsal cinsiyetin anlamını erilliğe ve dişiliğe dair basmakalıp fikirlerle sınırlı tutan görüşlere itiraz getirmeye çalışmak” (2010: 11- 12) olduğunu açıkça ifade etmektedir. Butler, toplumsal cinsiyetin anlamını kendi pratiğinin ön varsayımlarıyla sınırlandıran her feminist kuramın feminizmin içinde dışlayıcı toplumsal cinsiyet normları oluşturduğunu, bunların çoğu kez homofobik sonuçlar doğurduğunu (Butler, 2010: 12) düşündüğünü belirtir. Bu onun temelde heteronormativiteye ve homofobiye karşı duruşundan kaynaklı bir uyarı olarak da yorumlanabilir. Zira feminizme yönelttiği “içkin” eleştiri, tam da bu normatifliği üretme yanılığısına düşen feminist önermelere yöneliktir. Heteronormativite karşısında azınlık olanların queer olması ise, feminizm ile queer arasındaki ortaklaşan noktalardandır denilebilir.

Butler’ın kendi ifadesiyle “eğer toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bedenin üstlendiği anlamlar bütünüyse, toplumsal cinsiyetin herhangi bir cinsiyetten tek bir şekilde kaynaklandığı söylene-
mez” (Butler, 2010: 50). Butler biyolojik cinsiyetle toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin nedensel bir ilişki olmadığını belirtir ve hatta bunların ilişkisi olduğunu söylemenin bizi nereye götüreceğini sorar. Cinsiyetler kuruluş itibariyle ikili gibi görünseler de, toplumsal cinsiyetin de ikiyle sınırlı kalmasını varsaymamız için herhangi bir sebep yoktur. “Butler’a göre biricik, evrensel ve sabit bir kadın-erkek ikiliği etrafında şekillenen yaklaşımlar, farklı cinsel kimliklerin icrasındaki siyasal, kültürel ve toplumsal kesişmelerin çoğulluğunu yeterince anlayamaz” (Çaylı, 2010: 16). Bu varsayımı yaratan ise kültür /söylemsel düzendir. Ancak bu kültürel inşa üzerinden norma dönüşen toplumsal cinsiyeti de sorgulamaktadır. Bu anlamda Butler’a göre, toplumsal cinsiyeti ‘inşa’ eden ‘kültür’ böyle bir yasa ya da yasalar bütünü üzerinden yapılandırıldığında, eskiden ‘biyoloji kaderdir’ formülasyonunda olduğu kadar sabit ve önceden belirlenmiş oluyor. Bunun sonucunda da biyoloji değil kültür kader oluyor (Butler, 2010: 53). “O halde biyolojik cinsiyet toplumsal cinsiyetten başka bir şey değildir” noktasına varıyor Butler. Aslında söylemek istediği ‘cinsiyet’in (*sex*) kendisinin de tıpkı toplumsal cinsiyet (*gender*) gibi bir inşa olduğu ve dolayısıyla da söylemsellik öncesi ya da inşa ön-

cesi bir ‘kadınlık’ ya da ‘erkeklik’ kategorisinin söz konusu olmadığıdır (Çaylı, 2010: 16). Bu noktada Butler biyoloji de kurgudur diyerek, ‘biyoloji kaderdir’den ‘kültür kaderdir’e giden yolu eleştiriyor. “Toplumsal cinsiyeti doğallıktan çıkarmaya yönelik o inatçı çabanın ardında hem ideal cinsiyet morfolojilerinin içerdiği normatif şiddete karşı koyma arzusu, hem de doğal heteroseksüelliğe dair sıradan ve akademik cinsellik söylemlerinin beslediği yaygın varsayımların kökünü kurutma arzusu yatıyor “ (Butler, 2010: 26).

Butler, niyetinin “cinsel pratik biçimlerinin belli toplumsal cinsiyetler ürettiklerini iddia etmek değil, normatif heteroseksüellik koşullarında toplumsal cinsiyeti zapturapt altına almanın kimi zaman heteroseksüelliği muhafaza etmenin bir yolu olarak kullanıldığını öne sürmek” (2010: 16) olduğunu söylüyor. Butler heteronormativiteyi ve homofobiyi açıkça hedef almakta ve buradan hareketle feministlere eleştirilerini yöneltmektedir. Ona göre “toplumsal cinsiyet üzerinden feminist politika yapmak birçok bakımdan sakıncalı ve sorunludur. Bu sorunlardan bir tanesi biyolojik cinsiyet, beden ve cinsel arzunun heteroseksist bir çerçeveye tabi kılınarak, toplumsal cinsiyetin bir baskı mekanizması olarak işlemeye başlamasıdır” (Durudoğan, 2010: 35). Bu bağlamda Butler, Lacancı Yasa[2] kavramını benimseyen feministleri, zorunlu olarak ikili karşıtlığa dayalı bir cinsel fark savunusu yapmak ve böylece kaçınılmaz olarak heteroseksist bir karakter taşımakla eleştirmiştir (Özkazanç, 2013: 132). Çünkü ona göre bu bakış açısı özne iktidar ilişkisinin hep Yasa açısından görülmesi ve faillik düşüncesinin imkânsız kılınarak toplumsal dönüşüm olanaklarının inkâr edilmesidir (Özkazanç, 2013: 133). Butler ‘Yasa’yı temelde kanun ve kanunların hukuki anlamından farklı olan sembolik kavramı ile ilişkili olarak kullandığını belirtir. Butler aynı zamanda, sembolik yasaya sadece kadınların değiş tokuş edilmesini üstlenen ve cinsel farklılığı kültüre başat bir olgu olarak kurduğu söylenen bir kavram olduğu için değil, aynı zamanda yeniden tanımlama çabalarına karşı tamamen kapalı olduğu için öfkeli olduğunu de dile getirmektedir (Breen ve Blumenfeld, 2005: 13).

Butler’ın, Halberstam’a göre[3] en büyük katkısı, Lacan’ı alışıya ederek, yerle bir etmesidir. Butler da yapısalcı bir yaklaşımla herkesin bir dile doğduğunu kabul ediyor. Fakat Lacan içine doğulan dilde değişiklik yapma şansını öznelere tanımıyor. Yani Lacan’a göre, bireyin içine doğduğu dil patriyarkal ise, bunu değiştirme ya da bu dilin dışına çıkma şansı yoktur. İşte Butler bu noktayı eleştiriyor ve Lacan gibi bireyleri dile mahkûm etmiyor. Butler, bu dilin dışına çıkılabileceğini söylüyor. Bir farkla bu dilin değiştirilebileceğini, onun da queer bedene bakmakla mümkün olabileceğini söylüyor. Buradan hareketle queer bedeninin beğenildiği ve heteroseksüel bedeninin *iğrenç (abject)* bulunduğu dilin imkânına işaret ediyor. Elbette Butler,

Freud ve Lacan'ın önceden söyledikleri fallik yapının sürekli olarak dolaşımında olduğunu kabul ediyor. Ama Freud ve Lacan'ın örneklerinin hep eril beden olmasını eleştirmeyi de ihmal etmiyor. Dolaşım meselesinde kullanılması gerekenin lezbiyen beden olduğunu vurguluyor. Sonuç olarak Butler'a göre, "cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında cinsiyetle doğa arasındaki gibi bir ilişki yoktur; toplumsal cinsiyet aynı zamanda 'cinsiyeti olan doğa' ya da 'doğal bir cinsiyetin üretimini ve kültürden önce ortaya çıkmasını sağlayan söylemsel/ kültürel bir araç, kültürün içinde rol oynadığı siyasi olarak tarafsız bir alandır" (Butler, 2010: 50).

Feminizmin öznesi olarak "kadınlar"

Feminizm içinde kadınlar olarak ve onlar adına konuşmanın politik bir gereklilik gibi görünmesine karşı çıkmayan Butler, temsili politikanın böyle işlediğini ve kimlik politikalarına başvurmadan faaliyetlerin (2008: 61) kolay yürümediğinin farkında olduğunu belirtir. Ancak, kadın kategorisinin feminizm adına konuştuğu kesimi betimlediği noktada Butler, betimleyici içeriğin ne olduğuna dair içsel bir tartışmanın başlayacağını söyler. Bu bir "feminist 'biz' kimiz", "hangi biz" (Butler, 2008: 61) sorgusu olacaktır. Butler feminist öznelere ilgili çok kritik sorular sorar:

"Feminist özne hangi dışlamalarla kurulmuştur ve o dışlamalar nasıl geriye dönüp 'biz' in 'bütünlük' ve 'birlik'ini rahatsız etmektedir? Nasıl olur da dayanışma amacıyla öngörülmesi gereken özne kategorisinin kendisi, yani 'biz', ortadan kaldırılması beklenen iç bölünmeyi üretir? Kadınlar dışsal bir aşağılama alanı gerektiren bu alanı üreten birer özne mi oluyor; yoksa feminizm, kimlik kategorilerini üretip bunların istikrarını bozan süreçler hakkında öz eleştirel tutum izleyen bir süreç mi olmalıdır?" (Butler, 2008: 60).

Butler, feminist özneyi, sabit ve değişmez bir özne kategorisi olarak kurmanın imkânsızlığına işaret eder. Ona göre özne gereksinimi, politik alanın önceden kapatılması anlamına gelir" (Butler, 2008: 45). Butler bu varsayımı kabul ederek özne kavramının gerekliliğini baştan itibaren reddetmenin, bu kavramı inkâr etmekle ya da ondan tamamen vazgeçmekle aynı şey olmadığını söyler. Bu aksine, özne kurulum sürecini ve politik anlamını, özneyi kuramın gerekliliği ya da ön kabulü olarak almanın sonuçlarını sorgulamaktır (2008: 46). Butler'a göre asıl yapılması gereken, temelleri koyan kuramsal hareketin nelere yetki verip neleri dışladığını ya da reddettiğini irdelemektir (2008: 50).

Butler özne kurulum sürecini eleştirmenin ve özneyi yapıbozuma uğratma gerekliliğinin, "özne eleştirisi öznenin yok sayılması ya da inkârı değil, önceden verilmiş ya da temelci bir öncül olarak öznenin kurulumunu irdeleme yolu" (Butler, 2008: 53) olduğunu özellikle vurgular. O

halde öznellik süreçlerinin sorgulanması önerisiyle karşı karşıyayızdır. Özne oluşumunu politik bir sorunsal olarak ele almak, öznenin vazgeçmekle aynı şey değildir; özneyi yapıbozuma tabi tutmak bu kavramı inkâr etmek ya da bir kenara atmak anlamına gelmez. Butler'a göre yapıbozum, aksine, "özne" teriminin göndermede bulunduğu her şeyle olan bağımızı askıya almamızı ve bu terimin yetkiyi pekiştirip gizlerken gördüğü dilsel işleve dikkat etmemizi gerektirir (2008: 61). Butler'a göre öznenin kurulmuş olduğunu iddia etmek, onun belirlenmiş olduğunu iddia etmek anlamına gelmez; aksine öznenin kurulmuş olması failiğin önkoşuludur (2008: 57) ve "hiçbir özne, kendisinin hareket noktası değildir; böyle olduğu fantezisi, özneyi kuran ilişkileri onun karşısındaki bir dışsallık alanı olarak görmekle bu ilişkileri sadece reddedebilir" (2008: 53). Öznenin her zaman politik bir alan içinde bulunduğunu söylemek yeterli değildir. Özne önceden düzenlenip üretilmiş bir kazanımdır. Bu nedenle de bütünüyle politiktir; hatta tam da politikadan önce geldiğinin iddia edildiği noktada belki de en politik halini almaktadır. Bu Foucaultcu özne eleştirisi uygulamak öznenin ölümünü ilan etmek değil; sadece belli özne versiyonlarının politik açıdan sinsî olduğunu iddia etmektir" (Butler, 2008: 58).

Butler'ın, feminizmin öznesi olarak "kadınlar" kategorisinin üzerine eleştirileri bağlamında, kadınlar kategorisinin korunsa da terimlerin sürekli yeniden yapı sökümü uğratılması gerektiğini söyler. Butler'a göre kadın kategorisini sabit bir göndergeden kurtardığımız zaman, 'faiillik' gibi bir şey olanaklıdır (Butler, 2008: 62). 'Kadınlar' kategorisine Butler'ın eleştirileri bağlamında ve önerdiği 'kavramların yapı sökümü uğratılması' yönteminin aslında bir özne ölümü ilanı değil, bir yaratıcı tekrar yoluyla queer kimliğe kapı açtığı söylenebilir. Bunun yanında, Butler'ın önerdiği; feminizmin içkin eleştirisini yapma gerekliliği ve feminizmin sürekli olarak kendisini sorgularken dönüştüren bir yaklaşım olması önerisinin tam da kendisi aslında queere olanak sağlayan bir alandır.

Özne, kimlik ve temsil Sorunu

Butler (2010) feminizmi; temsil sorunu, özne sorunu ve kimlik sorunu üzerinden eleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet içinde 'kadın' özne midir? Kadını kim temsil edecek? Kadın temsili, derken hangi 'kadın' kastedilmektedir? Bu soruların sorulmasının nedeni, bu düzen içinde kadınların özne olamamasıdır. Siyasi ve dilsel 'temsil' alanları, özneleri oluşturup biçimlendirilen ölçütü baştan belirliyor; bunun sonucunda temsil yalnızca özne olarak tanınabilene bahşediliyor. Bir başka deyişle, temsile kavuşabilmek için öncelikle özne olmanın gerekleri yerine getirilmelidir (Butler, 2010: 44). Bu bağlamda Butler öznesi olmadığı bir sistem içinde temsil edilemezsiniz diyerek feministleri eleştirmektedir. Örneğin Butler eşitlik talebinde bu-

lunan feminist kadınları, ‘erkekler gibi’ olma talebi üzerinden eleştirmektedir. Çünkü ona göre burada ayrı bir öznellik talebi söz konusu değildir. Butler ‘temsil edilmek istiyoruz’ diyerek temsil edilmenin mümkün olmadığını, çünkü kadınların ‘özne’ olamadığını söylüyor.

Butler’a göre kadınlar öznesinin kendisi kalıcı ve istikrarlı bir şey değildir. Kadınlar kategorisinin gönderme yaptığı şey sabitlenmiş ve tabiiyet konumunda sınırlandırılmıştır. Bu nedenle “bu terimin göndermelerini gösteren olarak yeniden düzenlemek ve kadın kategorisini yeniden anlamlandırma olanağı olarak yetkilendirmek ya da korumak, kadının dile getirdiği anlam odaklarını genişletmek ve böylece daha güçlü bir faillik hissini koşullayıp tabii kılmak demektir” (Butler, 2008: 63). “Feminizmin öznesini yapıbozuma uğratmak, kullanımını sansürlemek değildir; aksine bu terimi birden çok anlamlandırmanın bulunduğu bir geleceğe bırakmak, sınırlandırıldığı ontolojilerinden kurtarmak ve ona öngörülmemiş anlamlar edinebileceği yeni bir alan sunmaktır” (Butler, 2008: 62). Butler tam da bu noktada eğer bu analiz doğruysa kadınları ‘feminizm’in öznesi olarak temsil eden dil ve politikanın da belirli bir temsiliyet politikasının söylemsel ürünü ve sonucu olduğunu söyler. Bu nedenle Butler’a göre feminist özne, kurtuluşunu kolaylaştıracağı düşünülen siyasi sistemin tam da kendisi tarafından söylemsel olarak kurulmuştur (Butler, 201: 45). Bu noktada Butler’ın özneyi Foucault’cu bir biçimde varlığı tanınan şey olarak ele alan ancak bunu psikanalitik süreçleri de dâhil ederek kuran hakikatin ve bunun yarattığı bilgi içinde varlığı tanınan şey olmak anlamında kullandığını belirtmekte yarar vardır. Butler, özne olmak için tabiiyet olmak gerektiğini burada da vurgulamaktadır. Temsil edilmek için de özne olmanın koşullarını yerine getirmek gerekir. Tabiiyet durumuyla özne kurulurken mağduriyeti de beraberinde getirir. Özetle, özne olmadan temsil edilmek mümkün olmuyor; özne olmak için ise normlar tarafından oluşturulmuş bir hakikate uymak gerekiyor.

Butler’a göre, toplumsal cinsiyeti her zaman içinde üretilip devam eden siyasi ve kültürel keşif noktalarından ayırarak değerlendirmek imkânsızdır (Butler, 2010: 46). Bu anlayışla Butler feministlerin evrensel bir kadın teriminin yeterince kapsayıcı olmadığını öne sürer. Ancak yine de Butler “evrensellik kategorisinden vazgeçmediğini, aksine, sürekli bir çatışma alanı olduğunu göstermek için onu temelci yükünden kurtarmaya çalıştığını” (2008: 51) belirtir. Özne kavramını destekleyen temelci kurgular ve kadın kimliğinin tek bir kimliği ifade ettiği düşüncesinin feminizm için siyasi bir sorun teşkil ettiğini düşünür (Butler, 2010: 46). Ona göre, varlığını sürdürebilir bir özne olma ihmal, belli bir toplumsal cinsiyet taklidi yapan öznenin zaten varlığını gerektirmektedir (Butler, 2007: 31). Burada Butler’ın kastettiği özne olma durumu herhangi bir cinsiyet olmaktan daha fazla kendisiyle özdeş olmak demek değil-

dir. Hatta ortaya çıkan bütünsel cinsiyet, kendi etkisi olarak önsel ve iradi bir özne yanılısaması doğurmaktadır (Butler, 2007: 31).

Butler'a göre, "toplumsal cinsiyet eril ve dişil kavramların üretildiği ve doğallaştırıldığı mekanizmadır; fakat pekâlâ böyle terimlerin yapı sökümünün yapıldığı ve doğallıklarının bozulduğu aygıt olarak da kullanılabilir. Gerçekten de normu inşa etme çabasındaki aygıtın ta kendisi aynı zamanda o insanın altını oymakta kullanılabilir, bir bakıma o insanın tanımsal açıdan noksan olduğunu gösterebilir (Butler, 2009: 76). Butler işte bu noktada normu inşa eden aygıtın kendisinin normu değiştirecek ve yerinden edecek olan araç olduğunu savunur. Bu normların yerinden edilerek ve yeniden anlamlandırılarak bu 'doğallık' atfedilen kültürel inşaların anlamlarını değiştirebileceğine dair inancı da burada ortaya çıkar. Evrensel ve sabit bir kadın- erkek ikiliği etrafında şekillenen yaklaşımlar, farklı cinsel kimliklerin icrasındaki siyasal, kültürel ve toplumsal kesişmelerin çoğulluğunu yeterince anlayamaz (Çaylı, 2010: 16). Her ne kadar Butler'ın ikiliklere / ikili karşıtlıklara açıkça bir karşı duruş sergilediği görülse de, Butler'ın bu ikili karşıtlıklara karşı çıkışı toplumsal cinsiyetlerin çoğaltılması şeklinde bir öneri olarak okunmamalıdır. Zira Butler bu yaklaşıma da karşı çıkmakta ve "kaç tane farklı toplumsal cinsiyet olabilir ve bunlara ne ad verilecektir" (Butler, 2009: 76) diyerek bu yaklaşımın faydalı olmayacağını işaret etmektedir. Sonuç olarak, Butler'ın söylemek istediği 'cinsiyetin' de tıpkı toplumsal cinsiyet gibi bir inşa olduğu ve inşa öncesi bir 'kadınlık' ya da 'erkeklik' kategorisinin söz konusu olmadığıdır (Çaylı, 2010: 16).

Butler'ın feministlere ya da feminizme bu kadar içkin eleştiri yönelterek bunlar üzerinden bir tartışma yürütürken, onun feminizm tanımının nasıl olduğuna bakmakta da yarar vardır. Butler feminizmi ve feminist kuramı 'zamansallık, tekrar, yaratıcılık, geleceğe açıklık, iktidarla işbirliği, yeni toplumsal imkânlar' (Özkazanç, 2013: 120) gibi daha felsefi terimler çerçevesinde anlamlandırmaktadır. Özkazanç'ın belirttiği üzere Butler'ın feminizm anlayışı temel kavramların sorgulandığı türden bir feminizmdir. Ona göre sunulacak bütün feminizm tanımları itirazla karşılaşacaktır; aksini sunmak mümkün değildir ve kimse dünya çapında kapsayıcı bir feminizmi kendi başına temsil ettiği iddiasında bulunamaz (Özkazanç, 2013: 119). Sonuç olarak Butler, "etkili bir siyasi eylem için kadınların birlik içinde temsil edilecekleri bir kategorinin gerekli olup olmadığını" (Butler, 2010: 65) tartışırken, kadınların, 'kadın olarak temsil edilmek istiyoruz' demedikleri noktada, kadınların temsil sorununun çözüleceğini belirtir. Stratejik olarak kadınlar diye bir şeyi varsaymamız gerektiği konusundaki uyarısı ise 'kadın'ı varsayarak kullanımına açık bir alan bıraktığına işaret etmektedir. Öyle bir stratejik kullanım alanı kabul etmeseydi kendisini de feminist olarak tanımlamazdı Butler.

Butler ve queer teori

Queer teori, ikiliklerin bozulması stratejisi (erkek / kadın; eşcinsel/ heteroseksüel), kategorilerin yapısını bozma, özcülüğün (*essentialism*) karşısında yer alma, beden -toplumsal cinsiyet-arzu arasında nedensel ve doğrusal kabul edilen ilişkiyi bozma temellerine dayanır. Queer kuram sadece toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilgili olarak anlaşılmalıdır. Bu teorinin aynı zamanda ırk ve sınıf temelli bir teori olduğu da görmezden gelinmemelidir. Queer kuram,

“Kadınlık/erkeklik, eşcinsellik/heteroseksüellik gibi taksonomilere, bu yapıların beraberinde getirdiği uyumluluklara karşı, cinsiyet/toplumsal cinsiyet/cinsel yönelim kimliklerinin hiçbirinin ‘doğal’ ve ‘normal’ olmadığını, tarihsel, kültürel ve toplumsal olarak inşa edildiğini ve dolayısıyla da iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülemediğini savunur; hakikat rejiminin cinsel kimlikleri nasıl düzenlendiği ve bu kimliklerle özdeşleşmelerin bireyleri nasıl mümkün kıldığı ve kısıtladığı etrafında yoğunlaşarak yıkıcı bir politika önerir” (İmam, 2005: 60).

Queer, iktidar ve öznelere dair sorgulamanın ürünüdür (Özkazanç, 2013). 1980 öncesi bu kavram olumsuz anlamda kullanılan bir durumdayken, 1980 sonrası queer kavramının kullanılmaya başlanması, aşağılama için kullanılan bir kavramın üstlenilerek yaratıcı bir tekrara uğraması şeklinde performatif kullanıma uğradığı andır (Özkazanç, 2013). Bu tam da Butler’ın işaret ettiği ‘iktidara karşı iktidarın dilini konuşma’ durumuna işaret eden bir durumdur. Bu dönüştürücü tekrar, Butler’ın önerdiği yapısöküme uğramış bir kavram olarak queer’in bugünkü anlamına ulaşmasını sağlamıştır. Bu yaratıcı tekrar bambaşka bir hareketin ve dönüşümün kapısını açmıştır (Özkazanç, 2013). Bu noktada bu yaratıcı tekrarı yaratan koşulları bilmenin önemi ve gerekliliği karşımıza çıkmaktadır.

Queer, öznelere kuruluş süreçleriyle ilgili derin bir teori sunmaktadır (Özkazanç, 2013). Queer bir anlamda kimlik politikası bir yanıyla da kimliğin oluşumuna yönelik bir eleştiri olarak okunabilir. Zira seçilmemiş zorunlu kimliklerden konuşma ile bu kimliklerin dışına çıkarak konuşmanın mümkün olduğuna işaret etmektedir[4]. Queer’i toplumsal ilişkiler bağlamında daha ilişkişel şekilde ele alan ve özne ilişkilerini de buradan kuran queer okuma biçimlerinden biri, Butler’ın okumasıdır. Butler için ‘queer’ kimlik için bir terim değil, bir bağlantılı olma durumudur (Öztop, 2010: 13). Queer’in terim olarak önemi, toplumsal cinsiyetleri ve cinsellikleri ne olursa olsun herkesi heteronormativite ve homofobi ile kavgaları adına bir araya getirebilmesidir. Queer’in en güçlü manası her türlü insanın bu amaç için bir araya gelmesi ve kimikleştirmeyen bir ittifakı betimlemesidir (Durudoğan, 2010: 35). Butler, queer okumasını bu nokta üzerinden kurmuştur. Butler’ın queere yaklaşımında feminizmi de toplumsal cinsiyeti de aşan bir boyut vardır. Butler, bütün farklılıklar ötekileştirmeden kurtarıl-

madığı sürece hiç kimse tam olarak özgürleşemez diye düşünmektedir. Butler'ın yaklaşımı bu haliyle farklı olmakla ilgilidir. Bu yaklaşımı queer bakışı içeren bir duruştur. Queer kuramla ilgili olarak ne düşündüğünü şu sözleriyle özetler gibidir: “Ben kuramın kesinlikle farklı şekillerde hayatlar ve tutkularından doğduğunu, fakat kendi kökenleri hakkında ancak kırılmaya uğramış bir bakış açısı sunabildiğini ve bu kökenin aslında kuramın etkileri kadar önemli olmadığını düşünüyorum” (Breen ve Blumenfeld, 2005: 10)

Sonuç niyetine...

Butler'ın yaklaşımından feminist öznelerin nasıl olması gerektiği, daha öncesine gidersek öznelerin iktidar karşısındaki konumları ve iktidar-özne- tabiiyet ilişkisinde öznenin kurulumuna bakıp, politik tavra dair söylediklerinin bu noktada queer bir feminizmi işaret ettiği söylenebilir. Türkiye’de son dönemlerde queer meselesi geniş kitlelerce tartışılmaktadır. Queer her ne kadar herkes tarafından farklı yorumlanan ve o yorumla sahiplenilen bir kavram olsa da, özellikle LGBTİ bireyler ve hareket tarafından benimsenmiştir. Ancak, LGBTİ hareketle feminist hareketin kimi zaman ters düşmelerine neden olur bir hale gelmiştir. Bu ters düşme hali, “queer dersek, ‘kadınları’ kim temsil edecek?”, “queer dediğimizde kadın özneler arada kayıyor”, “lezbiyenlerin politik söyleminin geyler arasında duyulmuyor”, “yürüyüşlere erkekler katılmasın” ya da “yürüyüşlere trans bireyler gelmemeli” gibi söylemlerle; kimlik, farklılık ve sınır koyma temelli meseleler üzerinden olmaktadır. Bu tartışmanın bizi getirdiği meseleye somut örnek teşkil etmesi açısından, özellikle kamusal alanda ve politik eylemlilik halindeki özne ve temsil meselesi, 8 Mart’lar ve 25 Kasım’lardaki yürüyüşlerde trans birey ve erkeklerin kimi feministler tarafından alanda yer almamasının talep edilmesi gibi durumlarda yaşanmaktadır. Ancak bu yaklaşımın Butler'ın feminist özneye dair tartıştığı noktaya ters düşen bir tavır olduğunu ve bu tavrın daha çok konuşulup üzerine düşünülmesi gereken politik bir, özne- kimlik- temsil ve söylem meselesi olduğunu söylemek gerekir. Bu örneğin verilmesinin sebebi, feminist öznelerin ve queer öznelerin (queer'in bir kimlik olup olmadığı tartışması bir yana) özdeş olduklarının farkına varılması gerekliliğidir. İktidara karşı, farklı gibi görünen ama birbiriyle ilişkili olan heteronormativiteye; öznellik ve cinsellik üzerinden şekillenen bir öznellik merkezli yapıya karşı çıkış, queer bir çıkıştır.

Haliyle Butler'ın feminist öznesi de bu karşı çıkış noktalarından ayırtılamayacak bir yerden kurulmuş bir öznedir. Dahası feministler arasında yaygın olan, queer yaklaşımının “kadın” öznelerin arada kaynamasına neden olacağı korkusuna karşılık Butler'ın önerdiği yaratıcı/dönüştürücü tekrarların queer olmayan bir yerden doğru okunamayacağı söylenebilir. Denilebilir ki Butler'ın feminizmi çekmek istediği alan queer mücadeleyle özdeş: iktidarın normları-

nı yerinden oynatmayı tahayyül eden (Yardımcı ve Güçlü, 2013); heteroseksizm karşıtı, anti-militarist, anti-faşist, anti- kapitalist bir bağlamdır. Tüm bu bağlamlar bugün gelinen noktada feminist hareket için de kapsayıcı ve temel meselelerdir.

Bu tartışma konusu şüphesiz çok daha geniş kapsamlı irdelenmesi ve üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada Butler'ın, feminizmin queer yaklaşımla uygulanması çağrısına başka bir ifadeyle queer olmayan bir feminizmin imkânsızlığı konusunda özne üzerinden yaklaşılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak başta söylendiği gibi, feminizm queer olmayan bir anlayışla imkânsızlaşmıştır. Bu bağlamda feminizmin de queerin çatısı altına girdiğini söylemek mümkündür. Aslında bu bağlam; Butler'ın feminizmi ve queer yoldaşlığında; queer ve feminizmin neredeyse özdeş oldukları argümanını öne sürmemize olanak sağlar durumdadır. Queer politikada nerede duracağımızın belirsizliği Butler'ın belirsizliğine işaret ediyor olabilir. Butler'ın feminizme dair söyledikleri queere yoldaşlık eder ve feminizm queer olmadan mümkün olamayacaktır. Bu queer olma hali ister öznellik biçimi olan queer olarak okunsun, ister queer bakış ya da perspektif olarak yorumlansın (tüm bunlar queeri nasıl okuduğumuza göre değişecektir), değişmez olan başta iddia edildiği gibi, “queer olmayan bir feminizmin imkânsızlığı”dır. Butler'ın, feminizmin öznesi olarak “kadınlar” kategorisinin üzerine eleştirileri bağlamında, kadınlar kategorisinin korunsa da terimlerin sürekli yeniden yeniden yapı sökümü uğratılması gerektiğini söylemesi bu noktada çok kritiktir. Butler'ın önerdiği; feminizmin içkin eleştirisini yapma gerekliliği ve feminizmin sürekli olarak kendisini sorgularken dönüştüren bir yaklaşım olması önerisinin kendisinin, aslında queere olanak sağlayan bir alan olduğudur.

Kaynakça

- Breen, M.S. ve Blumenfeld W.J. (2005). “Burada Bir Şahıs Var”: Judith Butler ile Söyleşi, (Çev. Serkan Delice.). *Siyahi*, Sayı: 5.
- Butler, J. (2008). Olumsal Temeller: Feminizm ve “Postmodernizm Sorusu, *Çatışan Feminizmler: Felsefi Fikir Alışverişi*, Benhabib vd., (Çev. Feride Evren Sezer). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Butler, J. (2007). *Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma*, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Butler, J. (2009). “Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri” (Çev. Begüm Kovulmaz). *Feminizm içinde*, Cogito, Sayı- 58. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (Çev. Başak Ertür), İstanbul: Metis Yayınları.

Çaylı, E.R. (2010). Bedenimizin Sınırları, Dünyamızın Sınırları Değildir, *Homofobi Kimin Meselesi, Anti-Homofobi Kitabı / 2*, KaosGL, Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Durudoğan, H. (2010). “Judith Butler ve "Queer Yoldaşlığı”, *Homofobi Kimin Meselesi, Anti-Homofobi Kitabı / 2*, KaosGL, Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Hitchcock, L.A. (2013). *Kuramlar ve Kuramcılar: Çağdaş Düşünce Antik Edebiyat* (Çev. Seda Pekşen) İstanbul: İletişim Yayınları.

İmam, K. (2005)., “Cins(iyet)e İhanet”, *Siyahî*, Sayı: 3, Mart-Nisan.

Özkazanç, A. (2013). Butler’ın Feminizmi: Siyasi Bir Okuma İçin Kılavuz, *Mülkiye Dergisi*, 37(4),s: 118- 138.

Öztop, N. (2010). “Birey Kendi Farklılığında Yeşerebilmeli”: Dünya Gözüyle Judith Butler’ı Görmek, *Homofobi Kimin Meselesi, Anti-Homofobi Kitabı / 2*, KaosGL, Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Yardımcı, S. ve Güçlü, Ö. (2013). *Queer Tahayyül*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Dipnotlar:

[1]Bu tartışma hakkında daha detaylı bir okuma için Çiğdem Akgül’ün Alev Özkazanç ile gerçekleştirdiği söyleşiye <http://www.viraverita.org/roportajlar/alev-ozkazanc-ile-judith-butler-ve-queer-uzerine-bir-soylesi-cigdem-akgul> bakılabilir.

[2]Yasa kavramıyla psikanaliz bağlamında özellikle Lacancı bağlamda ensest tabusuna dayanan Ataerkil Yasa kastedilmektedir.

[3] Halberstam’ın Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Queer Teori dersinde yaptığı konuşma için:<https://archive.org/details/HalberstamQueerTheory-AnkaraTurkey>

[4] Ayrıntılı bir okuma için Özkazanç, A. (2013). “Butler’ın Feminizmi: Siyasi Bir Okuma İçin Kılavuz”, *Mülkiye Dergisi*, 37(4),s: 118- 138.

Etiketler: insan hakları, eğitim